

El concepte teòric de "tercera via"

Wolfgang Merkel / Catedràtic de Ciència Política de la Universitat de Heidelberg

La noció teòrica de la "tercera via" fou formulada definitivament per Anthony Giddens (1998, 1999). La "via" ja no seguiria l'àmplia avinguda entre el capitalisme i el comunisme, sinó que prendria un camí considerablement estret entre el neoliberalisme radical dels 80 i l'antic corporativisme estatista de la socialdemocràcia de la postguerra. Des del principi, Giddens i els nous pensadors del Nou Laborisme poden considerar-se diferents del seu propi passat i d'alguns partits socialdemòcrates contemporanis del continent europeu: ja no veuen la globalització dels mercats financers, l'uropeïtzació dels mercats de béns i la carrera nacional associada per la competitivitat simplement com a una restricció inoportuna per a la política de govern socialdemòcrata.

Ho veuen més com a quelcom desitjable, que serveix d'element modernitzador en les estructures econòmiques i socials consolidades. A més, la globalització allibera el govern d'una càrrega important de legitimitat per dur a terme reformes tan àmplies com calgui, especialment en els casos en què es dirigeixen vers interessos fortament establerts. Tanmateix, a conseqüència dels mercats de diners i de capitals globalitzats, els teòrics de la "tercera via" veuen l'àmbit de les polítiques monetàries i fiscals nacionals, així com de l'ocupació macroeconòmica i la intervenció estructural, molt més restringida del que havia estat durant l'"època daurada" de la socialdemocràcia (1945-1973). L'acceptació realista que la globalització és una restricció i també un recurs té implicacions considerables per a la política socialdemòcrata. La visió imparcial dels nous realistes socialdemòcrates els ha dut sovint a portar l'etiqueta de "neoliberalisme". Així doncs, ara hom pot demanar-se fins a quin punt es pot diferenciar la "tercera via" del neoliberalisme, de manera que el puguem distingir de l'estatisme corporatiu tradicional de la socialdemocràcia de postguerra.

Giddens i el Nou Laborisme comparteixen amb el neoliberalisme una aversió contra la intervenció macroeconòmica dels estats en els mercats. Accepten la política fiscal conservadora de consolidació pressupostària, s'oposen als augments en la despesa social i recolzen la independència del Banc Central Europeu. Tanmateix, existeixen diferències i els crítics de la "tercera via" solen interpretar-les malament. Giddens critica, per exemple, que el neoliberalisme no assumeixi cap responsabilitat per les conseqüències polítiques i socials dels resultats de mercat. Argumenta que l'efecte de filtratge d'una economia capitalista pròspera és en si mateix insuficient per donar a les classes més baixes una part justa de la prosperitat social.

A banda d'això, l'ètica individualista-utilitària radical del comportament de mercat racional no és capaç de generar aquells fonaments morals, sobre els que també reposen els mercats: manteniment de contractes, confiança, manteniment de

promeses, respecte a les normes legals dels mercats, lleis de tributació... és a dir, un conjunt de virtuts civils i un nivell d'orientació comunitària necessaris per al funcionament eficaç de les economies de mercat. A més, el capital humà només pot ser més eficaç econòmicament quan s'incorpora al capital social (Putnam, 1993; Szreter, 1998). Des d'aquesta perspectiva, el "descobriment" del comunitarisme realitzat per Giddens i el Nou Laborisme sembla més subtil que si hagués de considerar-se simplement com a pretext per desmantellar l'Estat del benestar. Finalment, una xarxa de seguretat social minimalista del tipus característic dels conceptes neoliberals seria inadequada per garantir allò que Giddens anomena "inclusió social" en la societat.

Aquest breu resum de les crítiques al neoliberalisme dilucida fins i tot la distinció entre el fonamentalisme de mercat radical i la visió neoliberal de l'Estat mínim, per una banda, i els conceptes de "tercera via", per l'altra. Anomenar-la neoliberal no té cap sentit analític, i podem considerar que té una funció estratègica en la polèmica política diària.

Tanmateix, tan clar com la demarcació pel que fa al neoliberalisme, és el distanciament de la "tercera via" de la socialdemocràcia continental tradicional. Els teòrics de la "tercera via" critiquen concretament tres postures clau relacionades principalment amb la diferent concepció de l'estructura i funció de l'Estat del benestar:

- Allò que s'argumenta com a la visió que un augment en la despesa social comportarà automàticament una reducció de la desigualtat socioeconòmica.
- La naturalesa passiva dels drets socials en l'Estat del benestar tradicional. En lloc de conduir cap a una ciutadania més orientada a la societat i més responsable individualment, condueix vers al privatisme, la dependència, una pèrdua de disciplina i una falta de motivació per adaptar-se als nous reptes educatius del mercat de treball (Giddens, 1999; Plant, 1998).
- L'Estat del benestar tradicional, arrelat essencialment en la lògica de la modernitat industrial clàssica, ha resultat ser massa inflexible davant dels problemes postindustrials. En part, protegeix els tipus equivocats de grups socials, mentre que rarament incorpora nous tipus de riscos socials en la seva xarxa d'assegurances i protecció. A més, les prestacions socials ja no satisfan les necessitats reals dels individus ni els reptes socials de la societat heterogènia de finals del segle XX.

El Nou Laborisme realment comparteix amb la socialdemocràcia tradicional el compromís amb la justícia social. Tanmateix, ja no es defineix com a igualitari en el sentit de ser un remei retroactiu per a les desigualtats de mercat, sinó que es concep molt més com una prevenció a priori de la marginació social, la pobresa i l'exclusió social. Per complir amb aquest compromís socialdemòcrata vers la justícia social, el Nou Laborisme proposa seguir un camí que es desvia de les tradicions socialdemòcrates. Vull explicar breument aquest camí amb els quatre conceptes clau següents, sobre els que Giddens basa els elements definitoris d'aquesta "tercera via" (Giddens, 1999): inclusió, exclusió, ocupació i benestar per treballar.

Giddens modifica i especifica també els principis programàtics centrals, que des de fa molt havien degenerat en imatges d'identitat inconseqüents perseguides per aquells que guarden les tradicions socialdemòcrates. És el cas, en primer lloc, del terme igualtat. "La nova política", escriu, "defineix la igualtat com a inclusió i la

desigualtat com a exclusió". Segons Giddens, inclusió significa l'atribució formal i la realització real dels drets polítics i les obligacions civils que cada membre de la societat posseeix i ha de complir. Tanmateix, la realització efectiva d'aquests drets i responsabilitats formals depèn en gran mesura de la igualtat d'oportunitats que tinguin els ciutadans. En una societat treballadora, l'accés a l'educació, la formació i el treball és la forma definitiva d'igualtat d'oportunitats. Les prestacions socials no poden substituir aquest accés i, sobretot, cal evitar que l'obstaculitzin. La igualtat d'oportunitats, l'educació i la formació són, així, fonamentals per al projecte de la "tercera via". Giddens insisteix que serien crucials fins i tot si no fossin tan importants com són per crear oportunitats en el mercat laboral. És a dir, que considera que la igualtat d'oportunitats ha d'aconseguir-se principalment a través de l'educació i la formació, no només com una eina del mercat laboral, sinó també, en general, com un instrument emancipador per a les oportunitats de la vida.

Giddens distingeix dues formes d'exclusió en la societat moderna que haurien de prevenir-se en les societats desenvolupades actuals: l'autoexclusió voluntària en l'extrem superior de la societat i l'exclusió més involuntària en l'inferior. En l'extrem superior, Giddens parla d'una "rebel·lió de les élites" silenciosa. Segons aquest diagnòstic, els rics de la societat s'han retirat cada cop més de les institucions públiques: eludeixen el pagament d'impostos en un grau cada cop superior i es neguen a contribuir a l'educació i als sistemes sanitaris públics. L'exclusió involuntària de l'extrem inferior sorgeix de l'exclusió a llarg termini del mercat laboral, a través de la separació d'una creixent prosperitat i participació en les oportunitats culturals. En lloc d'això, tant l'estigmatització social com la concentració de ciutadans exclosos que viuen en guetos residencials augmenten. La falta d'inclusió i l'exclusió d'una part considerable de la societat en les societats de l'Estat del benestar, que es tolera de facto i per la qual es lluita insatisfactòriament i amb polítiques ineficaces, és una de les crítiques més severes que Giddens fa dels estats de benestar tradicionals de l'Europa continental i del ja celebrat "model del capitalisme de Renània".

Per prevenir aquesta doble exclusió i facilitar la inclusió social, el Nou Laborisme concedeix suma importància a l'accés al treball. El treball, i no les prestacions socials compensatòries, és considerat com l'única sortida de la pobresa i de la marginació social que promet ser satisfactòria. Tanmateix, l'accés al treball no ha d'assegurar-se primordialment mitjançant programes d'ocupació clàssics finançats per l'Estat o a través de la despesa del dèficit guiat per la demanda a nivell macroeconòmic, sinó que ha de facilitar-se a nivell microeconòmic (individual), augmentant l'ocupacionalitat de cada individu. Això significa, per una banda, augmentar les obligacions dels individus, però per altra banda requereix que l'Estat creï activament les oportunitats que reforcin la responsabilitat individual necessària. Les pedres angulars d'aquesta estratègia són la inversió pública i individual en educació superior, la formació contínua i l'establiment de la màxima igualtat d'oportunitats. L'Estat del benestar tradicional, de compensació passiva, dificulta la responsabilitat dels ciutadans per tal que s'adhereixin a aquest procés d'aprenentatge. A més, l'atur de llarga duració constant condueix a molts casos d'exclusió que no són desitjats per l'Estat del benestar, però que són "facilitats" per ell.

L'Estat del benestar ha de reestructurar-se en un Estat d'inversió social amb la finalitat d'augmentar la responsabilitat dels individus perquè es reintegrin en el mercat laboral i adquireixin les qualificacions necessàries. En aquest cas, l'eslògan de campanya de Blair, "educació, educació, educació", es vincula al principi de "benestar per treballar". Fa referència al canvi de paradigma des de l'objectiu de la distribució

retroactiva a través del sistema tributari i de prestacions socials a l'objectiu ex-ante d'igualtat d'oportunitats en el mercat laboral. La política social ja no ha d'orientar-se cap a la resolució de problemes socials de l'economia de mercat a través de la compensació monetària passiva, sinó que l'objectiu consisteix molt més a integrar la gent en la societat mitjançant programes educatius, reconversió d'ocupacions i subsidis temporals de llocs de treball. Les polítiques actives d'educació i d'ocupació han de prevenir el dany sociopolític i no només recolzar passivament la gent d'una forma retrospectiva. Aquesta era sempre la màxima de la socialdemocràcia sueca, tot i que durant dècades estigué albergada en un Estat del benestar universalista. El Nou Laborisme, tanmateix, no vol seguir en absolut aquesta última opció. Argumenta que l'Estat del benestar ha d'enfocar-se més cap als realment necessitats. Ja no ha d'ampliar-se per incloure tota la classe mitjana, o per alçar barreres artificials per penetrar en la classe obrera, o en la reconversió d'ocupacions a través de la provisió de prestacions més que generoses. El concepte de "tercera via" ja no es basa en una cultura política de solidaritat, treball i moral social, sinó que engloba els actors individuals racionals i maximitzadors de utilitats.

El Nou Laborisme ha abandonat el "model" socialdemòcrata clàssic d'un Estat del benestar universalista generós. Els teòrics i practicants de la "tercera via" volen prevenir l'"americanització" de la societat britànica. Cal prevenir l'exclusió social, l'anomia social, el crim creixent i l'aparició d'una gran classe baixa amb la finalitat de permetre al poble britànic integrar-se i tornar a ser "una nació" (Blair). Raymond Plant, membre laborista a la Cambra dels Lords, esmenta amb encert el concepte d'Estat del benestar com a "ciutadania de l'oferta" (1998). En aquest context, ciutadania de l'oferta significa que l'Estat estableix el marc dins el qual els ciutadans han de dur a terme les bones oportunitats a través de la seva responsabilitat individual. És evident, doncs, que des d'aquesta perspectiva la ciutadania no és tant un dret conferit com un objectiu amb obligacions vinculades pel qual cada persona ha de lluitar constantment. Només pot assolir-se amb la participació en la classe obrera. Així, és a l'Estat actiu a qui correspon establir les condicions bàsiques necessàries per accedir al mercat laboral. D'aquesta manera, cada individu està obligat a aprofitar responsablement aquestes oportunitats. Això es podria titllar de "contracte social" socialdemòcrata esmenat, però el soci contractual i el resultat final del contracte ja no és un Estat de benestar benvolent i paternal. En lloc d'això, és un Estat més fortament arrelat en els principis liberals (igualtat d'oportunitats) i comunitaris (protecció de la comunitat davant dels efectes negatius de la individualització). En termes de poder legitimador, el principi meritocràtic del mercat en el concepte de Giddens de "tercera via" ha guanyat terreny en la noció de solidaritat, tan poc fomentada. Tot i que Giddens, Plant i d'altres autors no deixen lloc a dubtes en aquest punt sobre el rol actiu de l'Estat, semblen estar completament disposats a acceptar una més gran desigualtat de rendes com a resultat del mercat i de polítiques. El límit de la seva acceptació rau en el punt en què això condueix a una exclusió voluntària i involuntària en els estrats superiors i inferiors de la societat.